

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2021. -№ 1(3).

ISSN: 2181-1342 (Online)

<https://scienceproblems.uz>

Юридик фанлар

СУД НАЗОРАТИ ВА СУД ҲОКИМИЯТИНИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ

Жавлиев Нурали Баходирович

юридик фанлар номзоди, доцент

СУДЕБНЫЙ КОНТРОЛЬ И НЕЗАВИСИМОСТЬ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

Жавлиев Нурали Баходирович

кандидат юридических наук, доцент,

JUDICIAL REVIEW AND INDEPENDENCE OF JUDICIARY

Nurali Javliev

PhD in Law, associate professor

Иқтибос келтириши учун / For citation / Для цитирования:

Жавлиев Н.Б. Суд назорати ва суд ҳокимиятининг мустақиллиги. -2021. -№ 1(3). – Б. 48–54.

<https://doi.org/10.47390/A1342132021N6>

Аннотация: ушбу мақолада суд назорати ва суд ҳокимияти мустақиллиги ўзаро боғлиқликда таҳлил қилишга ҳаракат қилинган. Бунда суд ҳокимияти мустақиллигининг тушунчаси ва мазмун-моҳияти, судьяларнинг индивидуал ва суд ҳокимиятининг институционал мустақиллиги масалалари ўрганилган.

Калит сўзлар: суд ҳокимияти, суд назорати, суд мустақиллиги, судьяларнинг индивидуал мустақиллиги, суд ҳокимиятининг институционал мустақиллиги.

Аннотация: в данной статье сделана попытка проанализировать такие взаимосвязанные категории как судебный контроль и независимость судебной власти. Изучены такие вопросы как определение и сущность понятия независимости судебной власти, индивидуальная независимость судей, институциональная независимость судебной власти.

Ключевые слова: судебная власть, судебный контроль, судебная независимость, индивидуальная независимость судей, институциональная независимость судебной власти.

Abstract: *The article analyses such interrelated categories as the judicial review and the independence of the judiciary. The article examines such issues as the meaning of judicial independence, individual and institutional independence of judiciary.*

Key words: *judicial power, judicial review, judicial independence, individual and institutional independence of judiciary.*

Annotation: *In this article, factions of political parties, the order of their formation, scientific and theoretical views, the legal foundations of the activities of factions, opposition factions in parliament and their functions in the exercise of parliamentary control, experience of foreign countries, suggestions and recommendations on strengthening the participation of factions in the formation of the government, increasing their role in the implementation of legislation.*

Keywords: *political parties, factions of political parties, deputies, bills, parliamentary coalitions, opposition in parliament, democratic forces bloc, parliamentary majority.*

DOI: 10.47390/ A1342132021N6

Суд ҳокимиятининг асосий функцияси – бу одил судловни амалга оширишдан иборатдир. Фақатгина суд ҳокимиятига берилган ушбу ваколат инсон ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлайдиган давлатнинг ҳуқуқни ҳимоя қилиш функциясини таъминлайди. Одил судловни амалга ошириш бўйича суд фаолиятининг асосий бир қисми – бу суд назоратидир. Таъкидлаш жоизки, суд назорати турли соҳаларда, жумладан, жиноят процессида, фуқаролик ва иқтисодий ҳамда маъмурий суд ишларини юритиш соҳасида муҳим аҳамият касб этади. Биргина маъмурий судлар мисолида гапирадиган бўлсак, судьялар маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги), қарорларининг қонунийлигини текширар экан, албатта муайян тазйиққа учраши табиий ҳол. Шу сабабли, суд назоратини амалга оширишда судьяларнинг мустақиллигини таъминлаш долзарб аҳамиятга эга масаладир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида “Аввало, суд мустақиллигини тўлиқ таъминлаш – энг муҳим вазифаларимиздан бири бўлиши зарур.

Давлат идоралари мансабдорлари шуни чуқур англаб олсинлар: судлар мустақиллигини таъминлаш масаласи бундан буён ҳам шахсан Президентнинг қаттиқ назоратида бўлади. Суд остонасига қадам қўйган ҳар бир инсон, Ўзбекистонда адолат ҳукм сураётганига тўла ишонч ҳосил қилиши керак. Акс ҳолда, буюк немис файласуфи Иммануил Кант айтганидек, “Адолат йўқолган пайтда, ҳаётнинг қадрини белгилайдиган бошқа ҳеч нарса қолмайди”[1].

Мазкур масаланинг муҳимлигини ва долзарблигини инобатга олган ҳолда, ҳозирги замон ўзбек ҳуқуқшунослигида суд ҳокимияти мустақиллигининг

тушунчаси ва мазмун-моҳиятини аниқлаштиришга зарурат борлигини айтиб ўтиш мумкин. Бинобарин, мамлакатимиз ҳуқуқшунос олимлари томонидан ушбу масаланинг назарий-ҳуқуқий талқинига етарлича эътибор қаратилмаган.

Ф.Ф.Мухитдинова ўзининг “Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимиятининг қарор топиши ва ривожланиши” мавзусидаги докторлик диссертациясининг 3.1.-параграфи доирасида суд ҳокимияти мустақиллигинининг тушунчасини очиб беришга ҳаракат қилган. Суд ҳокимиятининг мустақиллиги замонавий давлатда суд мавқеини белгиловчи таянч принцип бўлиб, у суднинг мустақиллиги ва ҳеч кимга қарам эмаслигини англатади. Олиманинг ёзишича, “Бу атамалар маъно жиҳатидан яқин эканлигига қарамай, уларни фарқлаш зарур. Суд ҳокимиятининг мустақиллиги, тадқиқотчининг фикрича, суд ҳокимиятининг мустақил органлари тизими мавжудлигидан далолат берувчи ташкилий белгидир. Суд ҳокимиятининг қарам эмаслиги эса, одил судловни амалга ошириш фаолияти билан боғлиқ. Таъкидлаш жоизки, суд ҳокимиятининг мустақиллиги кўпроқ даражада судьяларнинг холис беғаразлигида намоён бўлади” [6, 24].

Ўзбекистон Республикасида “суд ҳокимияти мустақиллиги” тушунчасининг легал таърифи Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 106-моддасида берилган бўлиб, унда қуйидаги қоида мустаҳкамланган: Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимияти қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан, сиёсий партиялардан, бошқа жамоат бирлашмаларидан мустақил ҳолда иш юритади [9]. Ушбу конституциявий нормада қонун чиқарувчи суд ҳокимияти мустақиллигининг маъносини очиб беришда асосий ғояни – яъни суд ҳокимиятининг бошқа ҳокимият тармоқларидан (қонун чиқарувчи ва айниқса ижро ҳокимиятидан) мустақил иш юритишини белгилаб берган.

Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги (янги таҳрири) Қонунининг 4-моддасида суд ҳокимиятининг мустақиллиги белгиланган: Судьялар мустақилдирлар, фақат қонунга бўйсундилар. Судьяларнинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятига бирон-бир тарзда аралашинишга йўл қўйилмайди ва бундай аралашув қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимияти қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан, сиёсий партиялардан, бошқа жамоат бирлашмаларидан мустақил ҳолда иш юритади [10].

Россиялик олима Л.В.Шеломанова суд ҳокимияти мустақиллиги тушунчасининг қуйидагича талқинини берган: судьяларнинг мустақиллиги деганда демократик давлат конституциявий тузумининг принципи бўлиб, унга

кўра профессионал судьялар ва одил судловни амалга оширувчи бошқа шахсларнинг сиёсий арбоблар ва давлат органларидан ташкилий жиҳатдан мустақил эканлиги ва ҳимояланганлигини англатади. Суд ҳокимиятининг уч шахслар томонидан ҳуқуққа хилоф равишда аралашувидан бундай ҳимояланиш усули моддий-ҳуқуқий ва процессуал кафолатлар яратувчи конституциявий-ҳуқуқий институтлар тизими томонидан амалга оширилиши лозим [8, 8].

Европа ва Ғарб олимлари ўртасидаги энг машҳур таърифлардан бири австралиялик олим Г.Грин (Сэр Гай) томонидан шакллантирилган. Олим куйидагича фикр билдириб ўтган: “Мен суд ҳокимиятининг мустақиллиги деганда судларнинг ўз конституциявий функцияларини амалга оширишда реал ёки яққол аралашувидан конституцияда кўрсатилган даражада мустақил бўла олиши, шахслардан ёки институтлардан, жумладан суд ҳокимияти тўғридан-тўғри таъсир қила олмайдиган давлатнинг ижро ҳокимиятидан реал ва яққол мустақил бўла олишини тушунаман” [2, 135].

Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда мустақамлаб қўйилган суд ҳокимияти мустақиллиги тушунчасининг таърифларига ҳам тўхталиб ўтиш мумкин. Жумладан, БМТнинг “Суд органлари мустақиллигига оид асосий Принциплар” [4] ида “Суд органлари ишларни ҳеч қандай чекловларсиз, ҳуқуққа хилоф таъсирларсиз, мақсадларсиз, босимларсиз, таҳдидларсиз ёки ким бўлишидан ва қандай сабаблардан қатъи назар тўғридан-тўғри ва билвосита аралашувларсиз беғараз, фактлар асосида ва қонунга мувофиқ ҳал қиладилар”, деб белгиланган.

Юқоридаги таъриф ва тушунчаларни таҳлил қилиш орқали шундай хулоса қилиш мумкинки, суд ҳокимиятининг мустақиллиги биринчидан, алоҳида судьянинг одил судловни амалга оширишдаги мустақиллигини иккинчидан, бутун суд ҳокимиятининг давлат механизмидаги муҳим институт сифатида (қонун чиқарувчи ва айниқса ижро ҳокимиятидан) мустақиллигини англатади. Бу ерда гап судьяларнинг индивидуал ва суд ҳокимиятининг институционал мустақиллиги ҳақида бормокда.

Суд ҳокимияти мустақиллиги тушунчасининг ушбу икки муҳим элементларини таҳлил қилар эканмиз, улар бир-бири билан ўзаро узвий боғлиқ эканлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Чунки, масалан, судьянинг ташқи бевосита ва билвосита аралашув ва тазйикдан мустақиллигини, унинг институционал мустақиллигисиз таъминлаб бўлмайди. Бунда суднинг алоҳида ҳокимият тармоғи сифатида муайян ваколаталар ва конституциявий функцияларга эга бўлиши талаб этилади.

Судьяларнинг индивидуал мустақиллиги ҳақида гап борганда аввало судьянинг ўз функцияларини ҳеч қандай кўрқувсиз ёки қабул қилган қарори учун ундан қасд олиши ёки унга пул мукофоти берилиши каби ҳолатлардан холи

равишда бажаришни англатади. Бунда судья халқаро хужжатларда белгилаб қўйилганидек, ишларни беғараз кўриб чиқиши, фактларни ҳаққоний баҳолаши, ҳуқуқ нормаларини қандай сабаб бўлишидан қатъий назар ҳеч қандай бевосита ва билвосита таъсирларсиз ва аралашувларсиз ҳал қилиши назарда тутилади [5].

Судьялар индивидуал мустақиллиги ўз ичига қуйидаги учта элементларни қамраб олади: 1) персонал мустақиллик; 2) субстанционал мустақиллик; 3) ички мустақиллик.

Персонал мустақиллик шуни англатадики, судьяларнинг ваколат муддати ҳамда уларнинг хизмат фаолияти тегишли равишда муҳофаза қилиниши лозим. Бошқача айтганда, судьялик лавозимига сайлаш ва тайинлаш, судьяларнинг моддий ва пенсия таъминоти ижро ҳокимиятидан мустақил бўлиши ҳамда судьяларнинг ваколат муддати мажбурий пенсия ёшигача кафолатланиши керак [5]. Ушбу талаблар судьялар индивидуал мустақиллигининг муҳим жиҳатлари бўлиб, улар судьянинг ўз хизмат вазифаларини адолатли ва беғараз амалга оширишига кўмаклашади.

Субстанционал мустақиллик судьяларнинг функционал мустақиллигини англатиб, уларнинг фақат қонунга бўйсунини назарда тутди. Ушбу ғоя Ўзбекистон Республикаси “Судлар тўғрисида”ги Қонунда ўз аксини топганлигини айтиб ўтиш жоиз. Жумладан, қонуннинг 4-моддасида белгиланадиган, Судьялар мустақилдирлар, фақат қонунга бўйсундилар. Судьяларнинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятига бирон-бир тарзда аралашинишга йўл қўйилмайди ва бундай аралашув қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Судья ўз хизмат вазифаларини бажаришда уч турдаги мажбуриятларни амалга оширади: маъмурий, процессуал ва субстанционал. Маъмурий мажбуриятлар ўз ичига суд ишларини бошқариш, ишларни судда кўришга тайёрлаш, суд муҳокамасининг вақти ва жойини белгилаш, уни ўтказиш бўйича масъулиятни ўз ичига олади. Процессуал мажбуриятлар эса, судьянинг ўз хизмат фаолияти билан боғлиқ ҳатти-ҳаракатларни процессуал тартиб-қоидаларга мувофиқ амалга ошириш масъулиятини англатади. Судья мажбуриятларининг субстанционал жиҳатлари эса, унинг суд иши юзасидан қарор қабул қилиш масъулиятни ўз ичига олади. Бунда ишнинг фактик ҳолатларини аниқлаш ва уларга мувофиқ ҳуқуқ нормаларини топиш ва қўллаш қўллаш ҳақида бормоқда.

Судьяларнинг субстанционал мустақиллиги судьяларнинг юқоридаги учта, яъни маъмурий, процессуал ва субстанционал мажбуриятларни беовиста ва билвосита аралашувларсиз ва ташқи таъйиқ ҳамда босимларсиз амалга оширишни талаб қилади [3, 630].

Судьялари индивидуал мустақиллигининг муҳим таркибий қисми – бу судьяларнинг ички мустақиллиги бўлиб, бунда судьяларнинг ҳамкасб судьялардан мустақиллиги тушунилади. Маълумки, судья нафақат ташқи кучлар таъсирига, балки ўз ҳамкасбларининг, яъни юқори турувчи суд судьялари ва маъмурий бошқарув ваколатига эга судьялар тазйиқига ҳам учраши мумкин. Шу сабабли, халқаро ҳужжатларда ушбу масалага катта эътибор қаратилган. Жумладан, 1983 йилги Монреал декларациясининг 2.03.-бандига кўра, судьялар қарор қабул қилишда ўз ҳамкасблари ва раҳбарларидан мустақилдирлар.

Лекин, Николае Ешанунинг фикрича, халқаро ҳужжатларда суд тизимидаги ички мустақилликка ташқи мустақилликка қараганда камроқ эътибор қаратилади. Бироқ, бу масала ҳам муҳимдир. Кўпчилик давлатларнинг конституциясида мустақамланган судларнинг мустақиллиги принципи нафақат ташқи тазйиқ ва таъсирларга, балки ички мустақилликка ҳам қўлланилиши мақсадга мувофиқдир. Шу жиҳатдан қаралганда, айрим собиқ Иттифок давлатларида мавжуд амалиёт, яъни Олий суд ёки бошқа судлар томонидан томонидан қабул қилинадиган раҳбарий қарорларнинг қуйи судлар учун мажбурийлиги муаммоли масаладир. Олий суд қуйи суднинг қарорларини ўзгартириш ёки бекор қилиши ҳуқуқига эга бўлса-да, уларни устидан назорат қилиши мумкин эмас [7, 7-8].

Суд ҳокимиятининг жамоавий (ёки институционал) мустақиллиги суднинг давлат механизмининг муҳим бўғини сифатида самарали фаолият юритиш масъулиятини англатади. Суд мустақиллигининг ушбу турига кўп жиҳатдан судьяларнинг индивидуал мустақиллиги боғлиқдир, ваҳоланки суд ҳокимияти ижро, қонунчилик ёки бошқа давлат институтларига боғлиқ бўлса, бу ҳол алоҳида судьяларнинг ўз хизмат вазифаларини мустақил амалга оширишига монелик қилиши мумкин. Демак, суд ҳокимиятининг институционал мустақиллиги судьяларнинг индивидуал мустақиллиги учун зарур бўлиб, у судьяларга ўзининг функционал вазифаларини беғараз ва одилона амалга ошириш учун шароит яратиб беради.

Шундай қилиб, суд ҳокимияти мустақиллиги иккита муҳим жиҳатга эга: биринчидан, индивидуал, яъни алоҳида судьяларнинг одил судловни амалга оширишдаги мустақиллиги; иккинчидан, институционал, яъни суднинг алоҳида институт сифатида давлат ҳокимиятининг бошқа тармоқларидан мустақиллиги. Судларнинг мустақиллигини таъминлаш суд назорати самарадорлигига эришишнинг муҳим омили бўлиб ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати / Список литературы / References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси// <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
2. Green G (Sir Guy). The rationale and some aspects of judicial independence/ Australian Law Journal. -1985. -№ 59.
3. Shetreet Shimon, Deschenes Jules. Judicial independence: The contemporary debate. –Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1985.
4. БМТнинг жинойтчиликни олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомалада бўлиш бўйича еттинчи Конграссида қабул қилинган (Милан, Италия) , БМТ Бош Ассамблеясининг 1985 йил 29ноябрдаги 40/32-сонли ва 1985 йил 13 декабрдаги 40/146-сонли резолюциялари билан тасдиқланган. (URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/indep.shtml).
5. БМТнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Суд органлари мустақиллигига оид асосий Принциплари”, БМТ Бош Ассамблеясининг 1985 йил 29ноябрдаги 40/32-сонли ва 1985 йил 13 декабрдаги 40/146-сонли резолюциялари билан тасдиқланган. (URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/indep.shtml); “Одил судлов мустақиллигининг умумжаҳон декларацияси” Монреал декларацияси (URL: <http://www.jiwp.org/#!/montreal-declaration/c1bue>).
6. Мухитдинова Ф.Ф. Становление и развитие судебной власти в Республике Узбекистан: Автореф. дисс... докт. юрид. наук. – Ташкент: ТГЮИ, 2012. – С.24.
7. Николае Ешану. Доклад стандарты венецианской комиссии по независимости судебной системы // “Обеспечение верховенства закона, надежной защиты прав и интересов личности – важнейшая цель демократизации и либерализации судебно-правовой системы”. Материалы конференции (Венецианская комиссия в сотрудничестве с Конституционным Судом Узбекистана). - Ташкент, Узбекистан. – 2012 год. -20-21 ноября. – С. 7-8.
8. Шеломанова Л.В. Независимость судей как конституционный принцип правосудия: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Белгород, 2013. – С.8.
9. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2018.
10. Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги (янги таҳрири) Қонуни // <https://lex.uz/docs/68532>.